

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 130.2:323.1(=163.41)“19”
ПНР

САША МАРКОВИЋ

Нови Сад

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊА КУЛТУРНОГ ОБРАСЦА У НАЦИОНАЛНОМ ИДЕНТИТЕТУ КОД СРБА У ВОЈВОДИНИ ПОЧЕТКОМ 20 ВЕКА

Сажетак: Упућеност националног идентитета српског али и осталог јужнословесног становништва дунавске монархије на смислено становиште о комплексној стваности међунационалних односа у држави и на разумевање међународних односа ондашње Европе била је привилегија или усуд који су настали услед (не)разумевања малобројних интелектуалаца. Трагање за историјски утемељеним путем националне еманципације у свакодневници која је обиловала разноврсним неисцрпним понудама „спасоносних решење” била је изузетно захтевна и условљавала је и дубоке унутрашње борбе у личности понаособ. Оваква врста конфликта отвара је простор за неговање културног идентитета који је директно утицао на одређење индивидуалне и народне припадности.

Кључне речи: култура, национали идентитет, историја, српски народ, Војводина

Препознавање основног обележја једног народа али и појединца односно индивидуе, у најширем смислу појмовног одређења, садржано је у осмишљавању и откривању културног идентитета. Сам културни идентитет може се дефинисати као образац заједничког начина живота, мишљења и искустава, на којем

су утемељени облици и садржаји сазнања и који као вредносни оквир указује индивидуама шта је са становништва дате културе пожељно, а шта није.¹ Овај појам није супротстављен појму културне разноврсности мада изражава посебност и специфичност и указује на многобројност идентитета који на тај начин обогаћују разноврсност. Отуд трагање за националним одређењем има своје многобројне каузалне споне са културним достигнућима једног народа и темељи своје могућности на свестраности појединца и народа у целини. Препознавање ових веза није била привилегија малобројних, али је њена свевременска упечатљивост остала забележена код најзначајнијих. Један од њих је и Арнолд Тојнби. „У сваком је народу имплицитно садржана воља за одржањем сопствене културе и традиције докле год тај народ поседује идеју о могућности свог трајања. Наиме, воља једног народа може се изједначити са вољом културе или цивилизације инстанциране у том народу.”² У таквом контексту и данашња проучавања европске прошлости управо трагају за тежином свог истраживачког подухвата повезивањем културних стваралаштва народа. „Човек се навикне да говори о 'културној баштини Европе' да сматра да су поменути саставни делови те баштине одувек били општеевропски. Шта је општеевропска баштина, шта општеевропска историја, већином се не утврђује по научним методама и критеријима, већ се заснива на ковенцијама, које су, промера ради концентрисане у успешно продаваној књизи Европска историја (Delouche, 1992/1998) *Европа се све више схвата као збир једног културног и историјског наследја које треба колективно памтити.*”³

Оквир тог европског колективног памћења још увек је у процесу сопственог изграђивања, а далеко од наших простора и с обзиром на то какав је поглед на прошлост српског народа и реакцију на њега изазвало недавно синтетизовано и обелодањено истраживање угледне немачке историографске школе. Иако, како само аутор наводи, види себе као неког „истражитеља који обезбеђује трагове и скупља доказе, испитује и одмеравада”, анали-

1 Загорка Голубовић, *Ја и Други – антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета*, Република, Београд, 1994.

2 Арнолд Тојнби, *Истраживање историје*, II, Просвета, Београд, 1971, 514.

3 Волфганг Шмале, *Историја европске идеје*, Београд, Клио, 2003, 290.

тички осврти на догађаје из српске прошлости врло често губе нит са горе исписаним, а откривају инструментализовану водиљу о наводном континуитету великосрпског шовинизма. „Српски патриоти кажу: Косово, Санџак и Македонија су 1912/13. ослобођени. Али шта то значи? Једно подручје није слободно или је неслободно. Слободни или неслободни су људи који у њему живе. А они већински нису били Срби...Балкански ратови и међународни преговори 1913. године били су на Косову и у деловима Македоније пропраћени жестокиим српско-албанским борбама⁴, снажним испадима српских трупа и паравојних чета против албанског и другог несрпског становништва, масовним бежанијама, протеривањем и присилним превођењем у православље.”⁵ Ове речи, у даљем тексту поткрепљене су и извештајем аустроугарског генералног конзула у Скопљу, односно конзула државе која је директно била заинтересована за стварање самосталне албанске државе и чија је пристрасност у најмању руку била идентична и „пристрасности” српских извештаја са бојишта. Узгред ти извештаји са бојишта садржали су и одређене погледе који, по нашем мишљењу, тешко да су изгледали као подршка „етничком чишћењу”⁶ са којим је окарактерисана српска политика тада. „Па кад сред ове велике божије казне виде Арнаути да не могу повратити старо, али да има и нечег другога...кад виде да могу под новим приликама да живе као људи, и да не морају да гину, онда ће то уверење у душама оних мирнијих, бољих, изазвати преокрет.”⁷ Овај екскурс заправо представља континуитет мисли које имају намеру да представе сву сложеност и оног што је исписано и изречено до сада и оног што ће тек бити написано.

⁴ О жестокиим борбама сведочи и Јаша Томић који је био извештач са Косова и Метохије за Заставу. „У Феризовићу задобила је српска војска петнаест брзометних топова, четири хиљаде пушака и велико мноштво муниције. Стотину села дуж реке Дренице понудила су предају. У боју код Феризовића пало је 25 Срба, а шесторица су рањена; Арнаута је погинуло око хиљаду.”; Застава, број 232 од 16. (29.) октобра 1912. године.

⁵ Холм Зундхаусен, *Историја Србије од 19. до 21. века*, Клио, Београд, 2008, стр. 237, 238.

⁶ „Током ратова дошло је до првих етничких чишћења великог стила у европској историји 20. века.”, Исто, 238.

⁷ Јаша Томић, *Арнаутско питање*, Застава, број 279.

Трагање једног народа за сопственим националним одређењем почетком 20. века односно у време када историјски процеси препознају процес који настаје услед пропасти и нестанка једног идеолошког и идејног склопа државе и стварања новог одређења државе јединствени су и непоновљиви. Упркос томе безболније проживљавање таквих турбулентних времена могуће је свестранијим и рационалнијим приступом проучавања прошлости и откривања свакодневнице некадашњег. Уколико се занемари комплексност проблема и идентитет народа се препусти стихији површности последица је готово катаклизматична.

Сведоци смо да је наша недавна прошлост била у процепу епоха када је обиље свега и свачега (читај суштинског ничег) условило манију ега и нарцисоидност митомана заробљених сопственом идејом искривљене прошлости, а која је значајно утицала да се погледи на нашу прошлост приказују, управо кроз тај искривљени кадар, као континуитет једне националне политике. Безоблични народни колективитет, унеспокојена и заплашена интелигенција били су најчешће робови својевољно пристали на избеумљене путоказе срећније будућности. Сервилност је била мерило успеха, а у владајућу елиту се беспоговорно веровало.

Уколико желимо да та времена „хистеричног национализма и фрустрирајуће нације”⁸ буду део заблуделе и тешко прихватљиве али ипак преживљене блиске прошлости, понекад је, а по нашем мишљењу чак врло често, потребно да укажемо на дубљу прошлост која својим примерима сведочи о много савременијем поимању од нас самих и наших савременика. Заиста је могуће да промишљања неких интелектуалаца, у конкретном случају од пре стотинак година, сведоче о два битним одликама зрелог народног бића у постојећим историјским околностима, а која се сасвим занемарује у време стварања слике о нама – што је подједнако и кривица нас самих.

Прва битна одлика је дубока чак и трагична самосвест сопственог трагалаштва за правилним одговором како открити национални идентитет. Друга одлика је ванвременска или увек актуелна сила изречених мисли које једнако упечатљиво (позитивно или негативно) делују и сународницима некад и сународницима данас.

⁸ Стеван Павловић, *Србија историја иза имена*, Клио, Београд, 2004.

Одупрети се стихијном популизму и усхићењу националне идеје, када је српска војска тријумфално окончала рат против Турске 1912. године, није нимало једноставно, а тада је још и изглед било беспредметније. Ако погледамо ондашњу словенску штампу у јужној Угарској (данас Војводини) и српску и буњевачку (*Браник*, *Застава*, *Невен*, *Банаћанин* и др.) текстови углавном, у оквиру цензурисаног, у романтичарском заносу описују национални рад и карактер. „Оно о чему су преко 500 година снивали наши дедови, дочекали смо. Српска је војска заузела велики део Косова, а замало ће бити цело Косово у српским рукама. Онај део Косова, на коме је био главни судар, у српским је рукама. У српским рукама је и Приштина, главни град Стевана Немање. Ту је била и престоница Вука Бранковића, које је за време цара Лазара држао земље између Лаба и Ситнице. 4. ов. мес. проглашен је рат, а већ 9. овог мес. пред вече уђе српска војска у Приштину. Уђе певајући и плачући од радости. А како је тек петстолетном косовском робљу ? То је скоро немогуће описати. То само ми осећамо, рече ми један сељак кад сам га питао...Нема те силе, која ће више моћи потиснути Србина са Косова.”⁹ Поетичност народног стваралаштва такође је била надахнута у традицији свог постојања. Поново су се чули стихови „Сад је хора сад је час, Усто Марко, зове нас! На Косово ваља ићи. Напред, напред, Обилићи!”¹⁰, али и доскочице „Прави Србин жели да је од сваког бољи, а од сина гори.”¹¹

Поруке настале на тај начин најделотворније су биле код омладине која, својим младалачким ентузијазмом и склоношћу ка променама путем идеализиране водиље, често пренебегне многа својства која карактеришу сложену стварност. Такав однос условљава опијајућу самодовољност и ксенофобију непрепознатог. „Сматрали смо да је само омладина способна да крене новим, одлучним путем, будући да су старији нараштаји, чак и они међу њима који су се експонирани у националној борби, заморени и изгубили веру у себе, да су постали мање отпорни, па су прешли на

⁹ Јаша Томић, *Са Косова и Српска војска на Косову*, Застава, број 228 и 229. од 13 (26) октобра 1912. године.

¹⁰ *Браник*, бр. 205 од 11 (24.) октобра 1912. године.

¹¹ *Сентомашанин*, бр. 4, мај 1913. године, П. фол 493

рад путевима компромиса и разних погађања. Они су имали највише веза међу младим студентима, њиховим старијим и млађим друговима, који су имали свете ватре одушевљавања и који су у својој младој машти све ствари гледали без много сазнања о релативности и били увек мање-више апсолутних схватања. Култ Србије био је код њих безграничан. У пролеће 1912. год., кад је једна група босанских ђака из Тузле прешла у Зворник, младићи су, чим су ступили на српско тле, пали на колена и почели да љубе слободну земљу као светињу. После победничких ратова 1912/3. год. тај је култ постао још већи и захватио је не само омладину него и друге, старије кругове.”¹²

Овакав занос неговала је организација *Народна одбрана* која је била основана још у време Анексионе кризе 1908. године, али је њен рад био интензивираан тек крајем 1912. године захваљујући победама у српске војске у Првом балканском рату 1912. године. Ипак, у Србији је она пролазила кроз једно карактерно престојавање због утицаја грађанских интелектуалаца који су намеравали да културолошки, односно рационалније и промишљеније, дефинишу национални рад. Они су се издвојили и створили нову организацију *Културну лигу*. Стремљена ових људи имала су упориште и у ранијим радовима многих наших интелектуалаца, а имала су и значајног одјека међу Србима у Војводини.

Тако се, по нашем мишљењу у намери што рационалнијег усмерења младих, али и народа јавио читав низ чланака који у ондашњој српској штампи у Војводини понудили и неке друге садржаје о којима се опет, из бројних разлога много мање писало и говорило код нас или се писало у оквиру културолошких кретања једног таласа идеалистичког југословенског национализма пре Првог светског рата, а у свету никако. Иако они нису формално припадали поменутој *Културној лиги*, њихов рад био је у културолошком и националном, а тиме и историјском смислу веома значајан. Био је то покушај откривања блиских језичких, културних, привредних и историјских веза јужнословенских народа као јединствен начин остварења југословенске идеје¹³. Не спорећи

¹² Владимир Ђоворић, *Историја Србије*, http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7_21.html.

¹³ Фердо Шишић, *Југословенска мисао: историја идеје југословенског народног уједињења и ослобођења од 1790 – 1918*, Балкански институт Београд, 1937. го-

намеру рада на стварању нове југословенске нације, ширина подухвата образложења оваквих интеграционих веза код јужних словена захтевала је свестрано познавање ондашње европске књижевне и научне елите или потпуно посвећење револуционарном прагматизму који је био инспирисан младим руским револуционарима.

У таквим тектонским тренуцима судара историјских догађаја који један дугог престижу у пуноћи свог политичког значаја, било је врло мало или нимало простора за индивидуалност и хуманост човековог циља и сопственог стваралачког изграђивања у свакодневници живљења. „Уколико узмемо велике прекретне догађаје, њих можемо сврстати у две различите групе, светске ратове и у револуције (с контрареволуцијама). Кичму ових збивања чине огорчене политичке и тешке оружане борбе, које настају сударом историјских феномена какви су велике завађене коалиције или супротстављене друштвено-политичке снаге, у неким случајевима држава и маса. У свим овим случајевима, људи постају само трунке у ковитлацима и у изузетној драми живљења силовито јача свакојака угроженост човека. Отуда питање: какво је место свакодневнице, има ли она вредност с обзиром на постављене надциљеве у животу и тешке борбе у којима је живот крајње необезбеђен.“¹⁴

Трагајући за одговором на ово питање ми смо покушали да се осврнемо на свакодневницу која је у свом окружењу тражила надвремено или вечно. У том контексту, нас овом приликом занима стваралаштво које се бавило универсализмом људског духа и његовим прилагођавањем српској стварности уз истовремено препознавање оригиналности сопственог. Овакви радови, никада довољно бројни, су објављивани у часописима, а ми ћемо се овом приликом позабавити одређеним респективним ауторима који су објављивали у *Новом Србину* часопису за омладину из Сомбора и *Летопису матице српске*.

Најзначајнија инспирација културолошког прилаза националном питању било је стваралаштво Јована Цвијића за које је

дине; Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790 – 1918*, Просвета, Београд, 1989.

¹⁴ Андреј Митровић, *Култура и историја*, Архипелаг, Београд, стр. 87.

још истакнути (југо)слависта Герхард Геземан писао „У склопу националних невоља, животно дело једног генијалног научника, који је тако рећи са патријархалним ауторитетом своје многобројне ученике ставио у службу једне народске и научне дисциплине“¹⁵ Цвијић у својој расправи *О нашем националном раду*¹⁶ из 1906. године, живо и из данашње перспективе препознатљиво, образлаже рад на формирању националног мишљења. По њему, то је најпре посао интелектуалне елите народа при чему „они треба да раде на националним питањима тако да се потпуно изгуби личност и лична таштина, нарочито спољне сујете и тежње за положајима.“

На тај начин ће се формирати „патриотизам као најбоље и најпоносније осећање“ које проистиче из следећих констатација:

- стално се морају национални интереси стављати изнад групе и појединца ма ко они били,
- право национално осећање не сме да буде прецењивање своје вредности и својих права, а потцењивање особина и права других народа, односно треба се чувати шовинистичке надувености која одговара демагогији у политичком животу,
- национални рад мора бити оснажен ширењем напредних идеја при чему Универзитет мора постати центар који непрестано промишља национално питање. Јер је за свако право и акцију Србије, Свет потребно придобити уверљивим доказима, а не подвалама и шовинистичким фразама и најзад

Европу треба прихватити као расадник напретка с којом Србија треба што више да комуницира како би „у целом нашем народу почео да негује дух праве слободе, тежње за социјалном правдом и верском толеранцијом“.

Наведено дело Јована Цвијића, представља значајнији покушај обухватног националног самоспознајног програма засновањем на истраживању. Народна традиција, као идеалистичка тежња за истином, тежња за правдом и способност пожртвовања која не познаје границе нудила је добар основ одређења путоказа који

¹⁵ Gesemann, Gerhard, *Volkscharaktertypologie der Serbokroaten*, цитирано према Н. Zuldhausen, *Историја...*, стр. 264.

¹⁶ <http://www.srpsko-nasledje.co.yu/sr-l/1998/10/article-3.htm.l>.

препознаје изгубљени (читај непронађени) културни идентитет.¹⁷ Ипак, тај основ требало је правилно развијати и не дозволити некритички суд митске епике који је своју слику надоместио реалности, а народ затворио у идеји самодовољности и сопственог страха од непознатог.

Сам Цвијић под утицајем политичких догађаја у вези са анексијом Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске монархије 1908. године, напушта одређена становишта која се односе на „непрестано промишљање националног питања” и видно потрешен тражи одсудно решење националног питања¹⁸ позивајући се на искуство богате прошлости. „Срби су увек имали своје народне идеале, и, кад су потпадали под туђина, нису као народна маса били у туђој служби. Векови борбе са завојевачем однеговали су у српском народу национални понос и национално јунаштво, и вршена је селекција, које у тој мери није било ни код једнога балканског народа. Кад им се чине националне неправде, они тада осећају у себи нешто што је јаче од њихове снаге и од разлога, који им саветују уздржљивост. Морални мотиви су у широкој народној маси по правилу претежнији од материјалних.”¹⁹ Радиализација ставова Јована Цвијића о начину решења националног питања била је условљена и политичком ситуацијом, али и сложеношћу проблема карактера националног питања и одабира правилног пута у датом историјском тренутку као и психолошким карактером личности интелектуалца посвећеног националном задатку.

¹⁷ „Српска народна традиција највише цени три личности своје прошлости: Св. Саву, Цара Лазара и Милоша Обилића... Они су представници најбољих народних тежња и оних особина које народ највише цени. Они су духовна и морална страна српског народног живота и његова правна основа. Те особине на првом месту могу обележити као дубока и чиста етика, тежња за истином, за духовним и 'небесним царством', и за правдом, за потпуном 'божјом правдом', и велика способност пожртвовања, без граница, до уништења своје личности.”, Јован Цвијић, „О основама јужнословенске цивилизације”, у: Говори и чланци, САНУ, Београд, 1989, стр. 201.

¹⁸ „Српски се проблем мора решити силом. Обе српске државице морају се главито војно и просветно најживље спремати, одржавати националну енергију у завојеваним деловима српског народа и прву, иоле повољну, прилику употребити да расправљају српско питање с Аустро-Угарском.”; http://www.rastko.rs/antropologija/cvijic/govori-clanci/jcvijic-aneksija_c.html.

¹⁹ http://www.rastko.rs/antropologija/cvijic/govori-clanci/jcvijic-aneksija_c.html

Уважавајући Цвијићев став и често се позивајући на њега,²⁰ млади српски гимназијалци су у Сомбору покренули часопис *Нови Србин* који је имао за циљ јачање националне мисли али и аналитично разматрање улоге младих у новонасталој ситуацији. „Мисао о састанку ми радосно поздрављамо, јер он може много да помогне задатку који је на себе примио *Нови Србин*: национализовању, посрбљивању српске омладине у Угарској. А између тачака, које се спомињу у преговорима о програму, ми нарочито поздрављамо ону која предвиђа предавања духовних вођа Српског Народа о избору струке и о методама учења. Тим предавањима би се много постигло: наша омладина би отишла на стране универзитете кроз овакву српску академију, она би се упознала с професорима српског универзитета, па би и касније, сваком приликом, сврћала на њихова предавања, и тако до краја посрбила свој круг мисли и своје идеалне тежње.”²¹ Младости је, како је писао овај часопис, била потребна едукација, тражила се и очекивала, „турнеја буђења”- како је парафразирао један од ученика сомборске гимназије.²²

Један од најзначајнијих текстова који је био препознат као замајак снажног уплива културног у национално одређење, а који је штампан у *Новом Србину*, је чланак Исидоре Секулић *Културни национализам*. Историјске околности настале услед победе у у Првом Балканском рату удахнуле су неумољиву енергију српској и југословенској националној идеји. Еуфоричност победе врло често је минимизирала или занемаривала тренутак након смирења емоције и незаобилазног наметања осмишљавања државних и националних потеза једног зрелог народа и појединца и државе спремне да одговори и изазову својих успеха.

²⁰ „Међу такве људе спада човек чију слику доносимо, да би млађи српски ученици, који не разумеју, све чланке *Новог Србина*, с ове слике прочитали, нашу мисао, мисао културнога србства. Одиста ту мисао нико боље не оличава својим животом него др. Јован Цвијић.”; Чланак Др Јован Цвијић, *Нови Србин*, број 1. и 2, септембра 1912, стр. 5.

²¹ *Нови Србин*, број 3. и 4, новембар-децембар 1912. стр. 115.

²² Види: Саша Марковић, Просветитељски карактер идеја Васе Стајића, Зборник радова *Образовање и улога учитеља у српском друштву кроз историју (18 – 20. век)*, Педагошки факултет у Сомбору, Сомбор, 2009.

Трагајући за својом припадношћу Исидора упућује поруку сународницима и захтева од њих одговорно промишљање истовремено указујући на тежину доношења одлуке али и одлучну спремност да се то учини. Уважавајући сву комплексност проблема она дефинише одреднице за постојаност националног идентитета. Критикује се национализам заснован на „уском шовинизму” који је „пун епског певања и запевања, пун ситних жеља и пун немоћних претња и исчекивања.”²³ Овакав контекст негује мистицизам који дезинтегрише реалност и удаљава од стварности. Национализам управо треба да се одупре ирационалном мистицизму. „У том национализму требало би да нема мистике, треба савлађивати мистицизам. Тај национализам треба да је и по суштини и по облику чиста, висока култура. Култура у најбољем смислу речи. Морал, хуманизам, етика, честитост. Ваљаност и честитост и првокласност не само српска, него човечанска.”

Исидора с правом указује да „Националност није, као што се обично мисли, загађивање, мржња на све ненаше и претња пеницом из велике одвојености и отуђености. Национализам је и у том, у суровом елементу народног живота, али стални, еволутивни национализам је ведро лице, отворена памет, отворено срце, несребичност, култура у најлепшем облику.” Исидора је овим чланком намеравала да повеже и опште људске вредности са самосвојношћу националног указујући на њихову директну условљеност. „Не помаћи, него дићи треба линију националног нашег живота. Други, нов сложенији облик треба да добије наша тежња за националним напретком. Треба да дође ново схватање, мисао уопће, не о нашем одношају према појединим пријатељским или непријатељским народима, него према човечанству... Јер само ствар човечанства је стално велика, опћа и света, и тек кад се и ми с њом свежемо, наши циљеви постају апсолутно оправдани и моћни. Иначе, код културног националца настају часови смућености, незадовољства, сумње и пиетња, због уског једноликог схватања...Док смо уско и само својски национални, а не и човечански национални, не можемо имати високих максималних радова.”²⁴

²³ Исидора Секулић, *Културни национализам*, Нови Србин, јануар-јуни 1913, Матица српска, П I 169.

²⁴ Исто, стр. 28.

Ово мишљење веома је блиско становишту Слободана Јовановића који је неколико деценија касније писао о овом проблему националног идентитета и културе. Ови Јовановићеви исписи нису настали као нека накнадна памет о „грешкама написаним у младости” већ као сублимиран текст идеја које су, као јединствена нит, прожимале његово дело.²⁵ Премостити јаз између ускогрудог национализма који постављају квази интелектуалци и хуманистичког образовања, по Јовановићу, значило је разбити ксенофобију угроженог постојања и наћи место себи и својим сународницима на простору Балкана. „Чим се човек уздигне нешто мало изнад националног егоизма, њему постаје јасно да нација сама собом не представља оно што се у филозофији назива вредност. Вредност јој могу дати само општи културни идеали, којима би се она ставила у службу.”²⁶

Потреба за културом, као осведочењем свестраности,²⁷ прожима значајна дела Слободана Јовановића, и појављује се као основни постулат развоја народног идентитета и формираног модерног друштва. „Ово схватање народности као културног јединства одговара тежњама модерне демократије, да се народна маса уздигне до што вишег културног нивоа. Култура се не сматра као повластица виших редова, и држи се да је боља култура екстензивна него интензивна. Боље је да већи број, ма у слабијој мери, учествује у културном животу, него да у њему учествује истина мањи број, али у јакој мери. Није главно да се у културном развоју иде што брже о што даље, него је главно да се иде напред у великим масама, па ма и спорије. Културна није циљ него средство; она се претвара у циљ, кад се народна маса жртвује једном

²⁵ Види: Саша Марковић, *Хоризонти Слободана Јовановића*, Зборник радова *Европске идеје, античка цивилизација и српска култура*, Друштво за античке студије Србије, Службени гласник, Београд 2008, стр. 198-212.

²⁶ С. Јовановић, *Културни образац*, Стубови културе, Београд, 2005, стр. 53.

²⁷ „Културни човек није једностран. Он негује и своју интелектуалност, и своју осећајност и своју моралност. Сагласност коју тежи одржати између тих разноврсних елемената огледа се у целом његовом начину живота, у целој његовој личности... Кад је реч о култури једног народа, морају се узети у обзир све гране његовог духовног живота: не само његова наука него исто тако његова вера и морал, његова књижевност и уметност, његова политика и право, његова војска и привреда, његови обичаји и забаве.” С. Јовановић, „Културни образац...” стр. 42.

културном развиту у коме остаје да ужива само одабрана мањина... Иначе, национално јединство стоји без сумње у вези с културним јединством.”²⁸ Овај екскурс који се односи на ставове Слободана Јовановића заправо је битан са становишта да је овај значајан српски интелектуалац, резимирајући своје дело и животни пут, управо осведочио несумњиву улогу културног уздицања народа и личности као непролазне вредности толико неопходне, а врло често тако мало присутне. Тим пре, чланци попут Исидориног били су правовремени и одговоран поглед на суочавање са изазовима проналажења сопственог националног пута.

Угарска влада, брутално спроводећи државну идеју једног мађарског политичког народа и тзв. Апоњијевог закона драконских мера у затирању националног кроз контролу образовања, у овом часопису и одабиру његових чланака имала је врло неугодног противника који није неговао национални антагонизам као начин комуникације са Мађарским народом, а управо то је владајућим структурама Угарске краљевине, али и читаве монархије било потребно ради лакшег идентификовања непријатеља и обрачуна са њим. Мађарски учитељи у Војводини (Јужној Угарској) су међу сународницима ширили идеје које су често подсећале на арогантну и културолошку нетрпељивост. „Словенски Балкан носи на себи биљег азијатске некултурности. Још је више дивљи и груб, него и сама Азија. Кад се човек спрема да онамо путује, боље нека унапред пише тестамент. Турци ! Е они у погледу културе стоје на тако високом ступњу, какав балканске државе не могу постићи.”²⁹

Иако иритирајућа конотација оваквих предавања, она није наилазила само на емотивни и патосни одговор који је мирисао на конфронтацију. Препознатљив став који уважава мађарски народ могао се прочитати у чланку „Нови Србин и Мађари”. Подсећајући на Лајоша Кошута чланак нуди могућност суживота одговорних народа за сопствену будућност. „Али озбиљно упозоравам југословенске народе: да само тако могу рачунати на слободну и самосталну будућност и на одржање народне своје индивидуалности,

²⁸ Слободан Јовановић, *Држава*, I, Издавачко и књијарско предузеће Геца Кон, Београд 1936, стр. 200-201.

²⁹ Предавање Негуи Jozsef-а, професора историје, шестом разреду белоцркванске гимназије, *Нови Србин*, број 3. и 4, новембар-децембар 1912. стр. 111.

ако им у суседству живи слободан и независан мађарски народ који је, будући далеко од сваке жеље за простирањем и господарењем, с тако исто интелектуално рођеног опстанка упућен на то да суседним народима пружи руку помоћи за очување њихове слободе и народне индивидуалности.”³⁰

Овакав уређивачка политика стварана је и било дело утицаја и других значајних интелектуалаца овог подневља као што су Васа Стајић, Тихомир Остојић, Јован Скерлић, Вељко Петровић, и др. Тихомир Остојић тада пише да су културно и социјално питање проблеми који најтемељније потресају српски народ у Војводини. Дошавши за секретара Матице српске Остојић је желео да концепцијски промени улогу ове институције и осмисли њено даље деловање у складу са потребама националног одређења Срба. Тако он у чланку *Приступ новог уредника* образложе своје залагање за духовно јачање народа кроз неговање појединца. „Историја показује, а живот одлучно захтева, да он буде народни орган који тражи чврсту подршку у науци и познању народног живота. *Летопис* мора стајати у најтешњем загрљају са животом нашег народа...То не значи да ће он робовати уском, тескогрудом шовинистичком национализму, који у крајњим конзеквеницијама искључује праву културу и да ће се оградити кинеским зидом од утицаја запада... Али прилагодити се западној култури не значи изгубити се у њој. Највиши идеал нашег културног настојања треба да буде то: да познамо, констатујемо и развијемо све оно што нас чини етничким моралном индивидуом, и тако порадимо на стварању посебног типа европске културе који ће имати српски колорит...Само етничка индивидуа с оштро оцртаним и израженим особинама које имају културну и опћечовечанску вредност не губи се у великој множини осталих народа и култура.”³¹

Просвећење народно било је обимни посао и наилазило је на бројне проблеме у намери да се покрене његово превазилажење. „Међутим постаје из дана у дан живом потребом активност у трећем правцу интелектуалне политике, у просвећивању широких народних маса. Главни су облици и начини народног просвећивања: а) предавања, б) књијнице, в) активно и пасивно учешће у

³⁰ *Нови Србин и Мађари*, *Нови Србин*, октобар 1912, стр. 3

³¹ Тихомир Остојић, *Приступ новог уредника*, *Летопис матице српске*, св. 285, 1912, Рукописно одељење Матице српске (РОМС) 1066, стр. 19.

позоришним представама и г) музеји и народне збирке.”³² Образовно таворење становништва Матица српска је намеравала да отклони конкретним активностима. И без обзира на заступљеност епске поетике и народне иконографије и у Летопису³³, која може да се и оправда атмосфером војног успеха српске војске и остварења идеја националног плана, овај часопис је доминантно писао о приближавању светским културним токовима и начином њеног остварења. „Најопштије би се могло одговорити овако: Нашој заосталости, је у главном, узрок наша мала културност. Тим, дабогме, није много протумачено. Али дубоко сазнање ове жалосне истине у нашем друштву деловало би као спасоносан лек...Идеје које покрећу културан свет тешко допиру и продиру и још теже се разумеју у овој устајалој средини. Наша народна власт, под чијом управом стоје наше школе и општине, по свом карактеру је конзервативна. Да би могао духнути нов ветар кроз овај наш крај, морали би се пробити ове ограде које нас деле од напредног света и заустављају у развијању. То није лак посао. Реформатори би морали бити добри социолози, морали би бити добро ориентирани у савременој култури, морали би имати много храбрости и енергије, и онда – морали би тражити и наћи оне чврсте тачке с којих би могли овај заостали крај кренути и преобразити.”³⁴

У овом контексту искреног чак на моменте и наивног веровања у могућност акције просвећења, места за родољубље било је у несвакидашњем литерарном и идеалистичком облику који је већина тешко могла да протумачи у смислу одређења какво је замислио писац. „Треба бити, наиме, свестан разлике између родољубља као елементарног инстинкта, који је само један облик инстинкта самоодржања, те између родољубља као вишег осећања одређеног искуством и идејом о народу...Нација се воли не као јемство за самоодржање, него као идеја.”³⁵

³² Мирко Косић, *Организација народног просвећивања*, Летопис матице српске, св. 292, 1913, РОМС 1066, стр. 5,6, види и чланке Радивоја Врховца, *Друштвено и народно просвећивање, Друштвени рад и култура*, и др, св. 293, 294, 1913.

³³ Летопис матице српске, *Српска војска на Косову*, одломак из епопеје Косово, св. 290, 1912, РОМС 1066.

³⁴ Тихомир Остојић, *Једно важно културно и социјално питање*, Летопис Матице српске, св. 294, 1913, РОМС 1066, стр. 611.

³⁵ Васа Стајић, *Песништво и родољубље*, Летопис матице српске, св.288, стр.4,1912.

Да је у овим ставовима који су пропагирани од стране наведених часописа ипак било више идеализма од разумевања стварности односно свакодневнице³⁶, потврдиће догађаји у вези са Првим светским ратом. Као кула од карата сва нада у просвећење нације и појединаца распршила се пред налетом бруталне војне силе. И Стајић је био осуђен и то је време његовог људског разочарања у своје дојучерашње сапутнике и сународнике.³⁷ Тај револт и горчина пораза којој је био подложен произилазили су заправо из осећаја да је сав онај његов здружени рад са омладином непосредно пред рат био и великој мери обесмишљен и изневерен. „Први дани рата су били, вероватно, одвратна позорница кукавичлука и подлости код Срба у Угарској. Волим што од тога ништа не видех...Ви познајете, драга сестро, српски народни понос. Неко је гледао на Хрвате, Словенце, Словаке, па је испевао стихове: Нико нема што Србин имаде. Према овим суседима нашим, наша национална свест је можда јача и крепча је кохезија међу члановима наше нације. А ја ипак мислим да је наше друштво 1914 углавном било престрављено, да је уз мало више просвећене храбрости могло чак јефтиније проћи мушки се држећи. Нека би исто толико казни пристигло Србе у Угарској, али би бар биле образложене; или бар осуђени се не би осећао одбачен од свог народа.”³⁸

Догађаји који су потом обележили прву половину двадесетог века, ставове просвећеног и културног национализма, одржали су у оквиру тек присутне идеје која је с времена на време, као глас разума, и успела да уплови у неку од државних, политичких и националних идеја.

³⁶ „Искуство показује да најистакнутију улогу играју они историјски циљеви који подразумевају поштовање свакодневнице. Са своје стране критеријум хуманизма у начелу претпоставља да сваки велики историјски циљ мора, већ сам по себи, да подразумева поштовање човековог живота, с тим да није реч једино о биолошком животу него упоредо и о праву и могућности да се несметано и садржајно друштво преживи живот.”; Андреј Митровић, *Култура и историја*... стр.94.

³⁷ Саша Марковић, *Просветитељски карактер идеја Васе Стајића*...

³⁸ В. Стајић, *Учешће српског друштва у мојој судбини*, РОМС, М 8.756

Summary: The aim of this text is to point out the importance of cultural angle view of the national question in the time when the situation in the Balkans was extremely conflictable, antagonist and the people referred to each other. The role of youth in these historical events was significant. **Harbrained of youth** motivated serbian military success in the theater of war was in the swing of national euphoria. The populist, a number of our intellectuals, taking responsibility for the future of his people, **to resist** in writing about the so-called. cultural nationalism. These texts were from our distinguished authors such as Isidora Sekulic, Vasa Stajić, Tihomir Ostojic and others. Inspirator these ideas in Vojvodina was Jovan Cvijic who survived internal struggle about deference revolutionary or cultural views on the way the solution of national issues. The most important journals in this regard were the New Serbs, Journal secondary-school pupils from Sombor and Lepis matice srpske. Events which have marked the first half of the twentieth century, attitudes point of views **enlightenment** and cultural nationalism, held only in the present idea is that from time to time, as the voice of reason, and managed to uplovi in a state, political and national ideas.

Key words: cultural, nationalism, Vojvodina, Serbian people.